

AKIT 1961-BEN TÜNTETTEK KI A NÉPMŰVÉSZET MESTERE DÍJJAL:

Karsai Zsigmond

A tánc, az éneklés valami olyasmi, amit nem kell tanítani, vele születünk - rúgkapálunk, gögicsélünk - írás és olvasás nélkül is ráébredünk fortélyaira.

Karsai Zsigmond - festőművész, dal- és táncgyűjtő néprajzkutató - feldolgozta szülőfaluja, Lőrincréve történetét, melyről különböző írásokat jelentetett meg.

1961-ben a Népművészet Mestere címmel tüntették ki, 1976 óta több hanglemez felvétele készült. Önálló lemezével 1987-ben Nagydíjat nyert.

Egy ilyen gazdag életről írni szűk a néhány oldal, róla mesélni kevés a néhány óra, szóljon mégis ez a rövid ismerkedés a kezdetekről, a visszaemlékezésről - Zsiga bácsiról.

- Kezdjük Lőrincrévével!

- Lőrincréve most víz alatt van, a Maros elöntötte. Többször is elöntötte, de most teljesen. Lőrincréve a Maros partján terül el - egy patkó alakú kanyarral kerüli meg a folyó - és a Maros minden tavasszal kiönt. Olyankor mindig kimentünk a jégzajlást figyelni - a víz hidakat és csónakokat sodort el. Akkor nem volt televízió, meg egyéb - mi ezzel szórakoztunk.

Autók sem voltak, az egész faluban két bicikli volt egészen a negyvenes évekig - így, ha mi el akartunk menni a szomszéd faluba, akkor gyalogoltunk. Én huszonkét éves koromig nem ültem vonaton és harminc éves is voltam, mikor először autóban ültem - nem úgy, mint a mai gyerekek, akik beleszületnek az autóba. Ami ismeretet megszereztünk, azt az ilyen utakon - falutól faluig - szereztük meg, és egymástól. Saját akaratunkból egymástól tanultunk, nem készítetett rá senki. Néha sajnálom is a mai gyerekeket, akiket különböző tanárok tanítanak, s szerencsésük van, ha egyáltalán jó tanárt kapnak.

Az utcán mindenki mindent látott, lehetett beszélni, tanítani. De nem is voltunk olyan sokan, az egész falu mindössze hatszáz lelkes volt - fele magyar, fele román. Egymással beszélgettünk, megtanultunk közben románul is, ugye - és ők is magyarul.

Tehát Lőrincrévéről annyit, hogy amint mondtam, a Maros mentén fekszik, dombok között. A sík területeket megművelik. Mi is szőlőt termesztettünk - többek között - és bort termeltünk. A faluban két halász volt, hoztak is gyakran halat, de mi gyerekek nem ettünk sosem, mert féltünk, hogy a torunkon akad a szálla. Persze, azóta már megszerettem a tokaji, meg a csongrádi halászevet. A folyót viszont már akkor is nagyon szerettem. Kisgyerek koromtól fogva sokat játszottunk a folyóban. Többször is átúsztam a Marost, ami pedig ám meglehetősen sebes folyású volt.

- Hogyan került kapcsolatba a táncsal?

- Hát az csak úgy jött, az vele járt. Külön nem szerveztük, hanem minden alkalmat megragadtunk arra, hogy táncoljunk. Maros partján fürdés után, jószág legeltetéskor - összejöttünk, aztán bemutattuk, ki mit tud. Aztán ment persze, hogy: Te! - láttam, hogy tudsz egy új figurát, hogy is van? Nekem volt két bátyám, s mindig a nagyobbaktól lestem - lestük - el.

Aztán meg vasárnaponként hívtunk a szomszéd faluból zenészeket és ünnepeket rendeztünk. Így, mikor szólt a zene, kérdeztük egymást: tudod, mit kell erre táncolni? - aztán persze, hogy tudtuk. Nos, így tanultunk meg egy-egy figurát - azután ez összeállt egy egésszé.

Minden gyerek tizennégy évesen konfirmált - lévén Erdély református - s így felnőtté vált. Ha már betöltötték a fiatalok ezt a kort, nem csak, hogy lehetett, de kötelező volt táncba járni. Nem is volt más szórakozás, és ez volt tulajdonképpen a társadalmi élet is. Terményben fizettünk. A csűrért, ahol táncoltunk, odaadtunk például két hold búzát, s ezért májustól szeptemberig vasárnapokon a csűr a miénk volt. A csűr alját, a földet fellocsoltuk, kis tőzeget tettünk rá, így alkalmas volt a táncra. A lányok aztán a szünetekben söprögettek.

Ezeket az összejöveteleken mindenkinél mindenkinél táncolni kellett. Nem voltak kialakult párok és elzárkózók. Nem volt olyan, hogy erre haragszom, ezt nem szeretem.

A szokás az volt, hogy amikor a muzsikások jöttek és megérkeztek a falu szélére, rákezdték a zenélésre, hogy mindenki hallja, hogy megjöttek. Mi annyira lelkesek voltunk, hogy kimentünk a falu szélére, ott vártuk a zenészeket és velük együtt vonultunk. Hallgattuk, hogy mit játszanak - és tanultuk.

Ahogy megérkeztünk a csűrbe - ugye - és a primás megkérdezte, hogy: akartok-e pontozni, fiúk? - hát persze, hogy akartunk. Ekkor történt, hogy az egyik zenész rám mutatott és azt mondta: ebből a fiúból táncos lesz! A pontozó az a legényes tánc, amit a legények a cigány előtt táncolnak: félkörbe állnak és amikor a cigány elkezd, akkor a félkörbe állók közül a jobb oldalról indulnak egyenként a cigány elé és ott táncolnak. Amíg az egyik pontozik, addig a többiek egymás vállát fogva nézik és kiáltoznak aszerint, hogy milyen a táncos.

No, hát aztán úgy megszerettem a táncot, hogy nagyon. Emlékszem, hogy egész héten dolgoztunk - én egy vékony dongájú fiú voltam - és vasárnap, amikor pedig mindig valami különleges ebéd volt, nem tudtam enni az izgalomtól, hogy nemsokára tánc lesz. Azután végigtáncoltam mindent, amit lehetett. Ma már úgy gondolom, az hajtott ennyire, hogy ha már ilyen vezna vagyok, legalább jól tudjak táncolni.

Azt mondják általában jótáncúnak, aki ritmusosan, dallamra kezd és a végén nem dől el a forgásban. A legény egy tízfilléresen tudjon táncolni. Ez úgy értendő, hogy a belső lábát nem emeli el a földről, a lányt úgy vezeti, hogy szép egyenletesen forog körülötte. A fejét nem rángatja, nem hullámszik a mozgása, szép egyenes a testtartása, füttyög (ujjával pattintgat) és szépen tartja a jobb kezét. Egy kicsit jókedvű és szépen kiáltozik. Úgyesen forgatja meg a lányt, tehát a szép tartás, víg kedély és jó mozgás a fontos. A lépéses járás még nem tánc. A lány részéről jó táncos az, akit a legény nem tud felvenni a lábáról, érzi, hogy a legény hogy akarja vezetni, könnyű a mozgása, kedves, szép, egyenes a testtartása és vonatkozik rá is mindig, ami a fiúra.

- És a másik szerebbe, a festés - az hogyan kezdődött?

- Na, az a másik. Az az életem tragédiája. Ott kell kezdenem, hogy volt egy nagybátyám - Gyurka bátyám -, aki gyerek-

korában nagyon szépen rajzolt. Volt egy rajzfüzete, ami valahogy a kezembe került és ennek hatására én is elkezdtem rajzolgatni. Emlékszem, mikor harmadikos elemista voltam, az iskolában fel is figyeltek rám.

Aztán volt ott két papunk, Kály Dénes és Gruzda János. Egyszer meglestem őket, amint a Maros partján festegettek. Én megálltam - és szóhoz sem jutottam, megbabonázott a látvány.

Mikor negyedikes lettem és a templomban vizsgáztunk, fel figyeltek rám és apámnak javasolták, hogy adjon kollégiumba. Ez a harmincas évek elején volt, akkoriban Erdélyben csak papnak vagy tanítónak mehettem volna. Pap nem akartam lenni semmiáron, tanítóként pedig románul kellett volna oktatnom, így azt sem választhattam. Miután az én szüleim is szegény parasztemberek voltak, apám is jobban örült, hogy felcseperedvén inkább dolgozni kezdek. Így hát maradtam, de azt felajánlották, ha elvégzem a két elemi, akkor különözeti vizsgával bekerülhetek a kollégiumba.

Aztán jött a gazdasági válság és én otthon ragadtam. De mivel mindenképpen tanulni akartam, az egyik bátyám révén - aki szabóinas volt - beálltam egy szabóhoz, kitanulni a mesteriséget. Három hétig voltam ott, aztán megbetegedtem - de úgy, hogy többet vissza se akartam menni.

Apám persze örült, hogy visszatértem, de én nem nagyon akartam otthon maradni. Volt egy nagybátyám, akinek nem volt gyereke, és akkor történt, hogy ő és felesége magukhoz vettek. Ángyomat ugyan nem kedveltem, mert egyszer megvert - mindazonáltal ott éltem náluk huszonkét éves koromig. Ott jó módban teltek az évek. Állataik voltak, tizennyolc hold földjük... Engem jövődöbéli gazdaként tekintettek.

Azután 1939 karácsonya körül egy napon fát kellett gyűjteni a csendőröknek, és ahogy álltam az utcán és járattam a szemem körbe-körbe, megpillantottam a kántortanítót a kertjében. Festett. Hát egyszerre odatapadtam a kerítéshez és néztem, hogy mit csinál. Addig még nem láttam igazán közelről senkit sem festeni. Észrevette, hogy leskelődöm, behívott. Megkérdezte, hogy ki vagyok és miért nézem.

Elmondtam, hogy ki vagyok, kérdezte, hogy festenek-e. Mondtam, hogy szeretem a képeket és festenek is, de eddig nem volt rá módom, nem volt olyan a helyzetem.

Azt mondja a festő - Székely Mihálynak hívták -, ő tanítana engem festeni. Nagybátyám persze nagyon büszke volt.

Így történt, hogy hétvégén - amikor mindenki táncba ment - én mentem a festést tanulni.

- Gondolom egyik szemé sírt, a másik meg nevetett. Nem sajnálta, hogy lemarad a táncról?

- Nem, akkor a festés volt a legfontosabb. Nagyon lelkes voltam. Mindjárt az első feladatomban az volt, hogy a templom tornyát és a körülötte lévő bástyákat kellett megfestenem. Tél volt. A mesternek volt erről egy nyári képe, azt mondta, fesse meg télire. Olyan jól sikerült, hogy sokaknak jobban tetszett, mint az eredeti. Azt tanácsolták, hogy ne csak vasárnap festessek, hanem gyakoroljak, rajzoljak a hét többi napján, otthon is.

No, erre megörökítettem a házunkat, meg a szomszédságot.

Amikor már vagy harminc képet festettem, azt mondta Székely Mihály, hogy csináljunk egy kiállítást.

Mindenki nagyon büszke volt. Ángyom is híresztelte, hogy „a fiam festőművész”. Mondták is neki: no, akkor bizony hamarosan elveszted a „fiadat”! Miért? - kérdezte ő. - Hát, mert egy festőművész nem marad ám otthon!

Jött is haza ángyom és sírt, hogy én most elhagyom őket. Mondtam, hogy dehogyan, jól vagyok én itt. Ez volt 1940 nyarán.

1940 őszén a bécsi döntés szerint Észak-Erdélyt lecsatolták. Székely Mihály is átment Észak-Erdélybe, így - ami a festést illeti - egyedül maradtam. Azután ajánlást kaptam, hogy menjek el Szász Árpádhoz Enyedre, és ott nála tanuljak tovább.

Oda mentem vasárnaponként, ahol ebéd után megbíztak egy-egy csendélet megfestésével. A „festő úr” és felesége lepihentek ebéd után - én meg festettem. Mindig meglepődtek, hogy mire felkeltek, már meg is csináltam.

Az ott élő festők egyikének a felesége népviseleteket festett. Érdeklődött, hogy nálunk odahaza, Lőrincrévén milyen a népviselet. Így került szóba a vasárnapi táncolás, majd a végén én tanítottam meg neki a lőrincrévei pontozót, s így jó barátságba kerültünk.

Sajnos közbeszólt a háború. Kisínovóba kerültem szolgálatba 1942 januárjában. Súlyos vesegyulladás kaptam, majd felgyógyulásom után Kolozsvárra menekültem, ahol további kezeléseknél kellett alávetnem magam. Jó a rosszban, hogy festő tanárom, Székely Mihály is Kolozsváron élt akkoriban. Az ő révén kerültem a Kolozsvári Nemzeti Színházhoz díszletfestőnek - Varga Mátyáshoz.

Heti harminc pengőért mostam a vásznat, hordtam a képeket... A műteremben laktam.

Időközben a háború Varga Mátyást is elhívta, Kijevbe vittek. Mielőtt elment, kikötötte: „Zsigáról gondoskodjatok!” Minden nap kellett festenem, rajzolnom a fejlődésem érdekében.

Minthogy majd minden héten új darabot mutattak be, amihez új díszlet kellett, nem sok idő jutott a saját képek festésére. Kijevből pedig Varga Mátyás rendszeresen írta a lapokat, érdeklődve: a Zsiga mit csinál? Fest, rajzol eleget? Kedves volt, szívén viselte sorsomat. Mai napig él - éltesse Isten -, jelenleg Szegeden. Ő volt korábban a Budapesti Nemzeti Színház és az Operaház díszlettervezője.

Nem sokkal ezután a Kolozsvári Festők Szabad Iskolájába kerültem, ahol életemben először rajzoltam aktokat. Nagyon igyekeztem, hogy megfeleljek - mégis a mester, mikor odajött, azt mondta: Maga ezeket nem látja! Ne rajzoljon olyat, amit nem lát! Nagyon fel voltam háborodva, hogy mi az, hogy nem látom. Idővel azonban beláttam, hogy nem látom - egyszerűen, hogy van még mit tanulnom.

Egy következő alkalommal ugyanazt az aktot rajzoltuk és ekkor már azt mondta a mester: No látja, így köll ezt csinálni! Aztán nagyon megkedveltük egymást.

A vége az lett, hogy ajánlották, hogy menjek el Pestre, a Főiskolára. A hatóságok - miután román állampolgárnak számítottam - hallani sem akartak róla. Ekkor Kemény János, a Kolozsvári Színház igazgatója írt néhány sort az érdekemben, és - láss csodát! - rögtön mehettem Pestre felvételizni. Fel is vettem. De nem tudtam, hova menjek lakni, miből fogok élni.

Így kerültem Pestre, a székely egyetemisták kollégiumába. Száz pengővel érkeztem - festékre, eszközökre, befizetésekre elköltöttem minden pénzem. Így hát utaztam a többiekkel a villamos lépcsőjén, és variáltunk az érkezési jegyekkel, hogy meg tudjunk élni.

Visszatérve a tánchoz - a szobatársaim, akikkel a kollégiumban laktam, Molnár Pista bácsinál táncoltak, és kérdezték, hogy nincs-e kedvem nekem is beállni. Mert hogy ott próbáltak a házban, én is lementem egy alkalommal. Molnár István együttese gyakorolt, aztán szünetben beálltam a szabad táncok, amikor mindenki improvizált. Én is roptam, amit tudtam, ami úgy eszembe jutott. No, Pista bácsi oda is jött és megkérdezte, mit táncolok. Mondtam: pontozót! Hát te azt honnan

tudod? Magammal hoztam Lőrincrévéről! El is füttyültem neki, nem kellett zene hozzá. Rögtön magához vett táncosnak.

Ez időben a Színművészeti Főiskolán rendszeresen tartottak kívánságműsorokat. Zathureczky Edével, Karády Katalinnal, Basilides Máriával léptünk fel. Táncoltunk, zenéltünk - a nyomorúságban ezek a fellépések nagyon szép élményt jelentettek.

Molnár István csoportjával jártuk a vidéki városokat. Ebben az együttesben táncolt Vásárhelyi László is.

A táncomat Molnár Pista bácsi le is filmezte. Egyszer Érdre mentünk - úgy emlékszem tavasz lehetett -, virágoztak a mandulafák és a barackfák - én füttyültem és táncoltam, Pista bácsi pedig megörökítette.

Később, mikor bombáztak, a főiskola is széteszlott, sokáig nem láttuk egymást. 1951-ben találkoztunk újra. Én akkor már kijöttem Pécelre - gazdálkodni.

Mire rendbe jöttek a dolgok, kicsit összeszedtük magunkat, jött a téesz. Nem akartam belépni, ezért azután visszamentem a Képzőművészeti Főiskolára, amit végül 1954-ben fejeztem be. De még azelőtt, hogy befejeztem volna, volt egy ünnepség, ahol táncoltam. Itt találkoztam Rabinovszky Máriusszal és Szentpál Olgával. Ők csábítottak el a Színművészeti Főiskolára tanítani. Elterjedt a híre, hogy van itt egy táncos, aki valami újat tud.

A Vas utcai református templom épülete volt, ahol a táncoktatás folyt. A második alkalommal annyian voltak, hogy alig fértünk el. A nézők között volt Rábai Miklós, az alakuló Állami Népi Együttes vezetője, aki szintén megkért, hogy tanítsam meg a pontozót. Akkor kerültek ki a Berliini VIT-re, ahol díjat nyertek ezzel a tánccal.

Ekkor ment műsoron az Ecseri Lakodalmas és a Kállai Kertős is. Egy alkalommal bemutatták az Erkel Színházban egy nagy ünnepség keretében, ahol ott ült Kodály Zoltán is.

Engem is meghívtak és észrevettem, hogy az a pontozó, amit az együttes táncol, nem egészen az, ahogyan én mutattam. Mondtam nekik, ha lenne egy kis idejük, meg kellene pontosan tanulni a táncot, segítenék nekik. Hát most nincs idejük - mondták, - majd szólnak. Azóta sem szóltak. Odakerültek a Népművelési Intézetbe, ahol én is dolgoztam - a Képzőművészeti Osztályon - és naponta találkoztam Rábai Miklóssal, de soha sem szólt, hogy most már végre megtanulnák rendesen a pontozót. Úgy gondolom, hogy ennek az volt az oka, hogy a

nagy, látványos dolgokra fektették a hangsúlyt, mint Mojszejevek annak idején...

Tragédiájukra, Mojszejev is meglátta a táncomat és meg akarta tanulni. „Megtanulták” és mikor legközelebb Budapesten jártak, elő is adták. No, az sok minden volt, csak nem pontozó. Rábaiék el voltak hűlve, alig tudták lebeszélni Mojszejevet, hogy ezt a táncot bemutassa. Ekkor Mojszejev erőszakoskodott, hogy meg akar engem ismerni, akitől a tánc ered.

Az ötvenes évek második felétől kezdve rendszeresen hazajártam Lőrincrévére és környékére gyűjteni - Vásárhelyi Lászlóval és Bodnár Sándorral együtt rögzítettük a dalokat, tánco- kat, meséket, viseleteket...

... Aztán a pontozót vitték szerte a világban - sokan felhasználták koreográfiájukban, mint Falvay Károly, Tímár Sándor. Nem pontosan ugyan, de sokan elsajátították. Még ma is előfordul, hogy fiatalok Lőrincrévéről ideutaznak hozzám Pécelre, hogy mutassam meg nekik a révei pontozót.

Tudja, a népzene az vérből jön. Egyszer egy állami fellépésen az Erkel Színházban a zenészek a kottából csakcsak lejátszották, amit kellett, de amikor a ráadás jött, úgyszólván fogalmuk sem volt, mit húzzanak. Kénytelen voltam dúdolni és úgy táncolni.

Sajnos elmúltak már azok az idők, mikor hagyományt lehetett teremteni, mikor az ősi dolgoknak értékük volt, amikor egy falu közössége egy szív, egy lélekként tarozott össze. Hagyomány csak ott alakul, ahol az egy közösség állandó igénye. Egy fecske nem csinál nyarat...

Ma Zsiga bácsi gazdálkodik, feleségével Magdi nénivel a béke szigetét őrizgetik Pécelen, a falu végén. Mindenki tiszteli és szereti Őket.

Zsiga bácsi fáradhatatlanul tesz eleget minden meghívásnak - tanít, fest, gazdálkodik és a mai napig is táncol, ha alkalom nyílik rá.

Martin György, kiváló kollégája és barátja így vélekedett róla: „Karsai Zsigmond festőművész ugyan, de közben hivatásának tekintette egy alig ismert, távoli vidék hagyományainak közvetítését is az egyetemes magyar kultúra számára. Kevés példát ismertünk arra, hogy egyetlen ember tevékenysége révén egy egész népcsoport kultúrájának értékei rövid idő alatt nemzeti közkinccsé váljanak”.

Zöld Krisztina

